

Anna Zambrzycka-Steczkowska
(1931 – 1993)

W dniu 4 maja 1993 r. zmarła w Krakowie prof. dr hab. Anna Zambrzycka-Steczkowska. Odeszła od nas niespodziewanie, w pełni sił twórczych. Etnologia, której poświęciła całe swoje życie, była Jej największą pasją, pasją, którą potrafiła natchnąć wielu, i która zaowocowała bogatym i niezwykle interesującym dorobkiem naukowym.

Urodziła się 22 lipca 1931 r. w Wilnie, w rodzinie o tradycjach zesłańców syberyjskich, z których pochodziła Jej matka, z domu Starczewska, a którzy do I wojny światowej mieszkali w Tomsku. Okres ostatniej wojny spędziła we Lwowie. Po jej zakończeniu osiedliła się wraz z rodzicami we wsi Zagorzyce, w powiecie miechowskim, a następnie w Szczecinie, gdzie w 1949 r. zdała maturę. W 1950 r. rozpoczęła w Krakowie studia wyższe w b. Studium Historii Kultury Materialnej Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, uzyskując w 1955 r. stopień magistra z zakresu etnografii, na podstawie pracy pt. „Rzemiosło wiejskie na Podhalu”, napisanej pod kierunkiem prof. Kazimierza Moszyńskiego. Jeszcze jako studentka,

w 1954 r., została zatrudniona w Zakładzie Etnografii Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, gdzie powstały Jej pierwsze wnikliwe prace naukowe, w tym również praca doktorska pt. „Uwarunkowania pozycji społecznej rzemieślnika wiejskiego (na przykładzie wybranych wsi kotliny nowotarskiej)”. Na podstawie tej pracy, której promotorem był prof. Mieczysław Gładysz, a recenzentami – profesorowie: Kazimiera Zawistowicz-Adamska i Władysław Kwaśniewicz, Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniu 23 czerwca 1972 r. nadała Jej stopień doktora nauk humanistycznych.

Po blisko dwudziestoletniej pracy w Polskiej Akademii Nauk 1 grudnia 1972 r. dr A. Zambrzycka została zatrudniona w Katedrze Etnografii Słowian UJ, z którą współpracowała już wcześniej konsultując prace magisterskie i prowadząc instruktaz terenowych praktyk studenckich. W dniu 26 czerwca 1981 r. uzyskała w Uniwersytecie Jagiellońskim stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych na podstawie pracy pt. „Zwyczajowe formy współżycia społecznego (Studium wsi Owsiszcz na Śląsku Opolskim)”, której recenzentami byli profesorowie: Józef Burszta, Mieczysław Gładysz i Bronisława Kopczyńska-Jaworska. Pracę tę wyróżniono nagrodą III stopnia Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. We wrześniu 1981 r. Profesor Zambrzycka została powołana na stanowisko kierownika Katedry Etnografii Słowian UJ i funkcję tę pełniła do 1987 r., rezygnując z niej na własną prośbę z powodu złego stanu zdrowia. W dniu 1 czerwca 1991 r., na podstawie całości dorobku naukowego i dydaktycznego została powołana przez Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a 3 listopada 1992 r. otrzymała z rąk Prezydenta RP tytuł profesora nauk humanistycznych. W dniu 14 kwietnia 1993 r. Katedra Etnologii UJ wystąpiła z wnioskiem o nadanie Profesor Zambrzyckiej Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski.

Karierę naukową Profesor Zambrzyckiej kształtowały wybitne osobowości polskiej etnologii, począwszy od prof. Kazimierza Moszyńskiego poprzez innych przedstawicieli tzw. krakowskiej szkoły etnograficznej, jak profesorowie: Mieczysław Gładysz, Jadwiga Klimaszewska, Anna Kutrzeba-Pojnarowa oraz uczona wielkiej miary prof. Kazimiera Zawistowicz-Adamska z Łodzi. Dogłębne prace badawcze, konsekwentnie realizowane zamierzenia i wzorowy warsztat naukowy zaowocowały wypracowaniem własnego stylu pracy i podejścia do podejmowanej problematyki. Zawsze przywiązywała dużą wagę do poprawności metodologicznej badań terenowych, które prowadziła w różnych regionach kraju, w tym również na niełatwym i wymagającym od badaczy dużej wiedzy i odpowiedzialności Śląsku Opolskim. Jeden z elementów wnikliwego podchodzenia do podejmowanych zagadnień stanowi wykorzystywanie we własnych badaniach taksonomicznej metody typologizacji zjawisk kulturowych. Prowadząc dogłębne badania terenowe, najczęściej na podstawie opracowanych przez siebie kwestionariuszy i ankiet, umiała zjednywać sobie mieszkańców, a na-

wiązane z nimi kontakty przeradzały się nieraz w długoletnie i szczerze przyjaźnie. Umiała bowiem okazać wdzięczność swym informatorom za wspólnie podejmowany trud i ukazać wartość ich tradycji kulturowych.

Początkowo podstawowym nurtem zainteresowań było rzemiosło wiejskie, które rozpatrywała m.in. z punktu widzenia jego miejsca w strukturze społecznej i gospodarczej wsi, pozycji rzemieślnika i jego oceny przez mieszkańców wsi na tle systemu wartości właściwego danemu układowi kulturowemu. Tym rozważaniom poświęciła dwie książki: *Rzemiosło we wsi robotniczo-rolniczej. Na przykładzie wsi Owsiszcze w powiecie raciborskim* (Opole 1971) oraz *Rzemieślnik w społeczności rolników* (Wrocław 1974; wyróżniona w konkursie im. W. Rzymowskiego) oraz liczne artykuły w jęz. polskim i obcym, a także referaty na konferencjach w kraju i za granicą.

Drugim, również ważnym nurtem zainteresowań naukowych stały się zwyczajowe formy współżycia społecznego. W pracy swej, opartej również na własnych materiałach terenowych zebranych na Śląsku Opolskim, przeprowadziła wnikliwą analizę stosunków międzyludzkich i określiła rodzaje kręgów społecznych, w których realizowane były wzajemne kontakty pomiędzy mieszkańcami. Zwróciła m.in. uwagę na rolę sąsiedztwa, poczucie pokrewieństwa między mieszkańcami wsi i jego społeczno-kulturowe konsekwencje, współdziałanie gospodarcze i rozpowszechnioną w rolnictwie tradycyjną formę odrobku. Swoje rozważania, oparte nie tylko na wnikliwych badaniach empirycznych, lecz także na materiałach archiwalnych i bogatej literaturze przedmiotu, przedstawiła w dwóch monografiach: *Odrobki jako forma współdziałania gospodarczego na wsi* (Opole 1967), *Zwyczajowe formy współżycia społecznego. Studium wsi Owsiszcze na Śląsku Opolskim* (Kraków 1980) oraz kilku artykułach, z których: *Próba zastosowania jednej z metod taksonomicznych w typologii zjawisk etnograficznych* (Prace Etnograficzne UJ, z. 7:1974) został wyróżniony II nagrodą na Konkursie Asystentów UJ.

Dalsze zainteresowania Profesor Zambrzycka skierowała na ważki problem kultury symbolicznej, związany z pojęciem daru. Swą koncepcję traktowania daru jako kategorii kultury, niewątpliwie pionierską w etnologii polskiej, rozwinęła w artykułach i wypowiedziach, jak np.: *Spoleczna i kulturowa funkcja daru* (Prace Etnograficzne UJ, z. 10:1977), *O możliwości analizy wymiany darów* (Prace Etnograficzne UJ, z. 18:1983), *Pojęcie daru jako kategorii kultury* (Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Etnograficzna, nr 28:1988/1991), *Obrzędowa wymiana darów w kulturze ludowej* (wspólnie z M. Maj, „Etnografia Polska”, t. 28:1985, z. 1). Problematyką tą potrafiła zainteresować etnologów w Polsce i w innych ośrodkach uniwersyteckich (Belgrad, Bratysława, Lund, Praga, Zagrzeb), czego efektem była wydana pod redakcją naukową Profesor Zambrzyckiej praca zbiorowa: *Kulturowa funkcja daru* (Prace Etnograficzne UJ, z. 25:1988), jak też liczne referaty wygłaszane na międzynarodowych konferencjach w kraju i za granicą.

W tym ogólnym przeglądzie nie można pominąć prac z dziedziny metodologii i historii etnologii. Jedną z ostatnich opracowanych przez prof. Zambrzycką publikacji zbiorowych była wydana w jęz. angielskim praca: *In Search of Paradigm* (Kraków 1992), w której poza Wstępem (*W poszukiwaniu paradygmatu*) znajduje się Jej artykuł: *Czas wspólnoty: dar z okazji narodzin dziecka w tradycji ludowej*. Wspólnie z prof. Leszkiem Dziegłem zredagowała zbiorową pracę pt. *Problemy metodologiczne etnografii* (Wrocław 1989).

Profesor Zambrzycka wniosła też duży wkład w dziedzinę informacji naukowej. Brała bowiem udział w przygotowaniu do druku bibliografii kultury ludowej Karpat i Śląska, a w 1985 r. wydała *Przegląd bibliografii etnograficznych*. Jest również autorką hasel: „rzemiosło wiejskie” oraz „współpraca gospodarcza”, opracowywanych do tworzonego „tezaurusu” polskiej kultury ludowej. Niezwykle cenna i pionierska w skali etnologii polskiej była realizacja projektu polskiej Sekcji Badania Kultury Ludowej w Karpatach, powołania w 1983 r. w Katedrze Etnografii Słowian UJ banku danych o źródłach archiwalnych, odnoszących się do kultury ludowej Karpat (zob. E. Duszeńko-Król, K. Heller: „Prokes” – baza danych o źródłach archiwalnych dotyczących kultury ludowej Karpat Polskich, „Etnografia Polska”, t. 32:1988, z. 2, s. 95–119). Fundusze na ten cel pochodziły początkowo z Komitetu Nauk Etnologicznych PAN i Uniwersytetu Jagiellońskiego, następnie projekt „Prokes” został zatwierdzony przez Ministerstwo Edukacji Narodowej wraz z funduszami na jego realizację w 1991 r., co świadczy o docenieniu wagi tego przedsięwzięcia.

Na uwagę zasługuje także nawiązana w 1988 r. współpraca z prof. Olgą Goldberg z Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, mająca na celu przygotowanie wspólnego opracowania na temat świadomości żydowskich tradycji kulturowych u mieszkańców Wieliczki koło Krakowa. Do tego wydawnictwa Profesor Zambrzycka przygotowała dwa artykuły: *Mit początku* oraz *Ci, o których przekazano wspomnienia*.

Praca dydaktyczna w Uniwersytecie Jagiellońskim stanowiła ważny rozdział życia Profesora Zambrzyckiej. Pracę tę traktowała z dużą odpowiedzialnością i oddaniem. Niewątpliwie była ona Jej wielką pasją. Wymagająca, ale i wyrozumiała, oczekiwała od studentów zaangażowania umysłowego w pracę, inwencji, krytycyzmu i poprawności metodologicznej. Starła się, aby kierowane przez Nią prace magisterskie były dobrze udokumentowane, w miarę możliwości odkrywczym i interesującym, a z czasem inspirującym nawet do dalszych badań. Była promotorem ponad 30 prac magisterskich, recenzentem 6 prac doktorskich, 2 habilitacyjnych oraz promotorem 1 pracy doktorskiej.

Całym sercem oddana młodzieży Profesor Zambrzycka poświęcała jej zawsze wiele czasu i troski, w tym również jako kierownik Katedry Etnografii Słowian UJ w trudnym czasie stanu wojennego, starając się o powrót internowanych studentów na studia i pomagając im w znalezieniu pracy.

Zawsze wykazywała niezależność intelektualną, podejmując w tym czasie wiele odważnych inicjatyw i zlecając m.in. wykłady osobom nie znajdującym gdzie indziej zatrudnienia.

Podkreślenia wymaga fakt, iż w okresie pełnienia przez siebie funkcji kierownika Katedry, obok zajęć dydaktycznych i wielu prac administracyjnych, podejmowała wiele cennych inicjatyw, organizując różnego rodzaju konferencje naukowe, współpracę z zagranicznymi ośrodkami uniwersyteckimi (jak np. w Belgradzie, Bratysławie, Kolonii, Lund, Paryżu, Pradze i Zagrzebiu) oraz redagując liczne wydawnictwa naukowe.

Warsztat badawczy, który z takim uznaniem podkreślali recenzenci Jej prac, stale doskonaliła i poszerzała. W 1972 r. prof. Zawistowicz-Adamska, oceniając Jej pracę doktorską napisała: „rzadko się zdarza recenzować pracę tak rzetelną i opracowaną z takim nakładem pracy i z takim poczuciem odpowiedzialności”. Ta odpowiedzialność za słowo, sumiennosc, skrupulatna dokumentacja, wewnętrzna dyscyplina i kompetencja cechuje cały Jej dorobek naukowy, sygnowany również nazwiskiem: Zambrzycka-Kunachowicz. Obejmuje on 70 pozycji, w tym 5 publikacji zwartych, 8 prac zbiorowych pod Jej redakcją, 32 rozprawy i artykuły oraz 25 recenzji i not recenzyjnych, nie licząc kilku pozycji oddanych ostatnio do druku.

Swoją postawę wnikliwego, konsekwentnego i odpowiedzialnego za słowo badacza akcentowała nie tylko w publikacjach, ale także w wystąpieniach na konferencjach w kraju i za granicą oraz licznych zebraniach naukowych. Brała bowiem czynny udział w pracach takich organizacji naukowych, jak: Komitet Nauk Etnologicznych PAN (w latach 1982–1987 jako członek Prezydium), Komisja do Badania Kultury Ludowej w Karpatach i na Bałkanach przy w/w Komitecie, Komisja Etnograficzna przy Komitecie Słowianoznawstwa PAN, Komisja Słowianoznawstwa oraz Komisja Etnograficzna Oddziału Krakowskiego PAN. Jako przewodnicząca, od 1991 r., tej ostatniej Komisji (od 1984 r. zastępca przewodniczącego) wykazała wiele inicjatyw i zainaugurowała interesujący cykl odczytów dotyczących etnologii miasta Krakowa. Zapraszała z referatami nie tylko znanych w Krakowie naukowców, przedstawicieli pokrewnych dyscyplin naukowych, ale także umożliwiała wystąpienia młodemu, początkującemu etnologom, zachęcając ich w ten sposób do dalszej pracy. Profesor Zambrzycka zdążyła jeszcze przygotować do druku pierwszy tom wydawnictwa pt. *Przestrzenie kulturowe Krakowa* z napisanym przez siebie „Wstępem”.

Była członkiem licznych stowarzyszeń, takich jak: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Podhalańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i inne, a także wchodziła w skład Redakcji Naukowej czasopisma „Etnografia Polska” i „Ethnologia Slavica”.

Bogaty dorobek naukowy, interesujące i nowatorskie stawianie wielu problemów zapewniły Profesor Zambrzyckiej trwałą pozycję w etnologii polskiej, a także międzynarodowej. Zrobiła dla naszej dyscypliny bardzo wiele, ale chciała i mogłaby zrobić więcej. Miała bowiem jeszcze tyle planów

naukowych i pomysłów badawczych. I chyba dlatego robiła wrażenie osoby śpieszącej się, tak jakby zdawała sobie sprawę, że może nie zdążyć. Pracując bez wytchnienia zawsze jednak znajdowała czas dla innych, dla przyjaciół, studentów, kolegów. Znalazła go też, aby na trzy miesiące przed śmiercią odwiedzić w Warszawie niezwykle cenioną przez siebie i lubianą prof. Annę Kutrzeba-Pojnarową. Jedną z godnych podkreślenia cech prof. Zambrzyckiej była umiejętność słuchania rozmówcy. Umiała też cieszyć się szczerze sukcesami naukowymi innych. Te rzadkie dary oraz poczucie humoru, życzliwość, rzetelność i sumienność zyskiwały Jej wielu oddanych przyjaciół. Niezliczone ich grono, wraz z uczniami i kolegami – etnologami oraz przedstawicielami innych dyscyplin naukowych, żegnało Ją w dniu 11 maja 1993 r. na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Nad grobem przemawiali: z ramienia Uniwersytetu Jagiellońskiego, prorektor prof. Bolesław Ginter, dziekan Wydziału Historycznego – prof. Maciej Salomon i kierownik Katedry Etnologii – prof. Leszek Dzięgiel. Pisząca te słowa, zabierając głos w imieniu Pracowni Etnologii PAN w Krakowie, podkreśliła długoletnie związki zmarłej z ówczesnym Zakładem Etnografii Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, w którym powstawały Jej pierwsze, zawsze dogłębne i odkrywcze prace.

Śmierć osoby tak oddanej swojej dyscyplinie naukowej, a przy tym pełnej życzliwości dla kolegów i uczniów, jest niepowetowaną stratą dla nas wszystkich. Straciliśmy wybitnego badacza, doskonałego wykładowcę i organizatora oraz inicjatora wielu ważkich przedsięwzięć naukowych, a przede wszystkim wypróbowanego i serdecznego przyjaciela.

Zofia Szromba-Rysowa

---

* We wspomnieniu wykorzystano: Ocenę Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego UJ działalności dydaktyczno-wychowawczej prof. A. Zambrzyckiej-Steczowskiej; oceny profesorów: W. Kwaśniewicza i M. Paradowskiej dotyczące dorobku naukowego wyż. wym. oraz recenzję pracy doktorskiej napisaną przez prof. K. Zawistowicz-Adamską. W tym miejscu pragnę podziękować Panu prof. dr. hab. Janowi Steczkowskiemu za informacje i udostępnione mi materiały. Autorem fotografii prof. A. Zambrzyckiej-Steczowskiej jest Jerzy Rys.